

Т. А. ЛОЗКА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

ЭВАЛЮЦЫЯ ПАЧУЦЦЯ КАХАННЯ Ў ІНТЫМНАЙ ЛІРЫЦЫ А. РАЗАНАВА

У артыкуле разглядаецца інтымная лірыка А. Разанава. Сцвярджаецца, што вершы, прысвечаныя любоўнай тэматыцы, прадстаўлены абмежаванай колькасцю і сустракаюцца пераважна ў ранняй творчасці аўтара. Паказваецца, як адбываецца эвалюцыя поглядаў паэта ў разуменні пачуцця кахання, якое ў мастацка-філасофскай сістэме А. Разанава становіцца своеасаблівым духоўным арыенцірам.

У сучасным літаратуразнаўстве ў асобны тэматычны пласт вылучаюць інтымную лірыку, у якой акцэнт робіцца на асабістых праблемах і перажываннях лірычнага героя, яго стасунках з іншымі людзьмі і светам у цэлым. Слова “інтымны” (ад лац. *intimus*) азначае “глыбока асабісты, які датычыць аднаго або нямногіх” [1, с. 165]. Як пэўны пласт інтымная лірыка ўключае ў сябе любоўныя вершы – творы, прысвечаныя каханню і адпаведным узаемаадносінам паміж мужчынам і жанчынай. І хаця шмат хто з будучых творцаў судакранаецца з паэзіяй, пачынаючы з вершаў, выкліканых рамантычным пачуццём, А. Разанаў у гэтым плане, хутчэй, выключэнне. Так, адзін з першых вершаў вучня-старшакласніка вясковай школы называўся “Пошук” і вылучаўся філасафічнасцю – ужо тады юнака вабілі шляхі і пошукі, што стала сэнсавай дамінантай творчасці паэта:

А шлях раўнююцькі, быццам лісічкі,

Ляці –

Каб вецер у вушах!..

Як гэта лёгка памыліцца

і на чужых

пайсці шляхах [2, с. 6].

Разам з тым у дэбютнай кнізе А. Разанава “Адраджэнне” (якая па аўтарскай задуме мела назву “Адрачэнне”) сярод дваццаці пяці твораў усё ж былі змешчаны два прыклады любоўнай лірыкі. Верш “Безаглядна размінёмся”, імпульсам да напісання якога магла стаць сустрэча, што не мела працягу, мяжуе з філасофскай лірыкай і перацякае ў роздум пра жыццё, развагі пра значэнне чалавечага выбару:

Дні закруцяцца як вуллі, –

ці жылі, ці не жылі...

Можна шчасце прамінулі,

можна, долю абышлі [2, с. 15].

У творы “У вёсачцы – бог яе крые...” ўзнікае вобраз Марыі, імя якой прагучыць пазней яшчэ ў адным раннім вершы А. Разанава:

У вёсачцы –

бог яе крые! –

праз чорныя быльнягі

ходзіць мая Марыя

замужам за другім [2, с. 43].

У лірыцы А. Разанава канца 1960-х – пачатку 1970-х гадоў з’яўляецца яшчэ некалькі вершаў любоўнай тэматыкі. “Невыказаная балада” і “Смуткуе бярозавы гай...” – у адрозненне ад першых спроб інтымнай лірыкі, наіўных і паэтычна няхітрых, спрошчаных – вылучаюцца прыгожай і адметнай метафарычнасцю, праз якую дакладна перадаецца ўнутраны стан лірычнага героя: “*пялёсткі на тваіх губах – мой пацалунак*” [3, с. 35], “*ясені курчацца ў трансе*” [3, с. 36].

Паколькі інтымную лірыку прынята разглядаць праз супастаўленне з фактамі біяграфіі творцы, што дапамагае выявіць прататыпы паэтычных вобразаў, адзначым (нічога не сцвярджаючы), што пасля сканчэння Брэсцкага педагагічнага інстытута ў 1970 годзе малады А. Разанаў выкладаў у Кругельскай сярэдняй школе Камянецкага раёна. “Аляксандр Сцяпанавіч Разанаў прыйшоў да нас у школу настаўнікам па беларускай мове і літаратуры. Нестандартныя ўрокі, абсалютная цішыня ў класе – калі ён гаварыў, не слухаць было немагчыма”, – дзеліцца ўспамінамі ў інтэрв’ю газеце “Звязда” тады вучаніца, а пазней сужэніца паэта Галіна Мікалаеўна [4, с. 11]. У гэты час напісаны вершы А. Разанава “Каб не пакінуць успаміну...” і “Калі мы проста былі знаёмыя...”, абодва датуюцца 1971 годам. Мы не ведаем, каму прысвечаны гэтыя ўзоры любоўнай лірыкі, суадносяцца яны з часам напісання ці ўяўляюць рэфлексію адносна ўжо мінулых падзей... А вось у “Паэме раўнавагі”, якая выйшла ў зборніку “Каардынаты быцця” 1976 года, А. Разанаў паэтычна шыфруе імя дзяўчыны – “*вецер галініць і лучыць імёны*” – і нават прама ўказвае на яе асобу:

*У вёсцы... –
хто наказаў мне сюды вяртацца,
так доўга, так безнадзейна,
што ўжо цябе не застану?! –
у зялёна-жаноцкай вёсцы
расце дзяўчынка,
мая вучаніца... [5, с. 88].*

Яшчэ два вершы, напісаныя прыкладна ў гэты перыяд, наогул складана класіфікаваць паводле тэматычнага прынцыпу. “Усюды голас твой чуцён...” успрымаецца, на першы погляд, як прыклад уласцівай для А. Разанава філасофскай лірыкі. Аднак увесь твор нібы прасякнуты, па словах самога паэта, “недасягальным падтэкстам”. Першыя радкі абрываюцца шматкроп’ем, у наступных паэт нібы звяртаецца да жыцця (калі гэта ўвогуле зварот і калі пад “жыццём” маецца на ўвазе форма існавання матэрыі як гэтакая), пасля чаго гучыць просьба, якая, як і пачатковыя радкі, суадносіцца, хутчэй, з вобразам жанчыны:

*Усюды голас твой чуцён,
і паспляталіся галіны...
Не пакідай мяне,
жыццё,
і я нікога не пакіну.
Не забывай...
Любі...
Калі ж
скранецца значнасць дыялога –
мяне да існага наблізь,
яму вярні мяне самога [3, с. 57].*

Верш “Усплескі вады і вербаў...”, на наш погляд, будзе памылковым лічыць пейзажнай лірыкай. Твор напоўнены прыроднымі вобразамі (тут і вербы ля вады, і прасякнуты промнямі небасхіл, і пенныя рачныя бруі, і аблогі ў небе [3, с. 58]), але яны ўводзяцца ў тэкст для перадачы пэўнага эмацыянальнага стану, што ў сукупнасці з пыталымі сказамаі і нечаканымі высновамі дазваляе адносіць тэкст калі не да любоўнай, то да інтымнай лірыкі з філасофскім гучаннем:

*Засведчаныя,
маўчым.
Здранцвелае разуменне,
што іншае ўсё – прычым
і нашае ўсё – ўзаемна [3, с. 58].*

Прыклады інтымнай, і ў прыватнасці любоўнай лірыкі, сустракаюцца не толькі ў ранняй творчасці А. Разанава, якая ўяўляе сабой традыцыйныя вершы, але і ў створанай ім пазней аўтарскай жанравай форме – пункцірах (“Здасца, што ўсё ўжо было”, “Гукаю цябе

ў мінулым”, “Навокал праталіны” і інш). Сціслы аб’ём гэтых мініяцюр не стаў перашкодай для ўвасаблення паўнаты пачуцця. За чатырохрадкоўем ніжэй прыведзенага пункціра чытаецца гісторыя адносін, якая сёння ўжо належыць мінуламу і пакідае толькі шкадаванні пра страчаныя пачуцці:

*Навокал праталіны.
І толькі тую сцяжыну,
якой мы заўсёды хадзілі з табою,
не адпускае зіма [3, с. 80].*

Гаворачы пра любоўную лірыку А. Разанава і нешматлікую колькасць такіх вершаў у ягонай творчасці, неабходна разумець філасофскую сістэму аўтара, якая выпрацоўвалася на працягу жыцця і знайшла адлюстраванне ў паэзіі творцы, а таксама вызначыць месца ў гэтай сістэме такіх феноменаў, як каханне і любоў.

Яшчэ старажытныя грэчаскія філосафы вылучалі розныя віды кахання – ад палкага і нават маніякальнага да платанічнага і безумоўнага. З гэтых жа часоў да нас дайшоў міф (і яго розныя варыяцыі), выкладзены Платонам у дыялогу “Пір”, пра раздзяленне андрагінаў на дзве сутнасці. Гісторыя пра дзве палавінкі ў сваёй аснове не толькі рамантычная, але і драматычная, паколькі сцвярджае недастатковасць і непаўнавартаснасць асобнага чалавека. Згодна з міфам, пачуцця цэласнасці можна дасягнуць толькі праз уз’яднанне са сваім другім “я”, што скажае паняцце кахання. Прырода кахання пры такім падыходзе з’яўляецца эгаістычнай, таму што яно ўзнікае ад недахопу, унутранай недастатковасці і скіравана на тое, каб валодаць. Адзін з пункціраў А. Разанава добра ілюструе такі від узаемаадносін:

*Лужына.
Захапіла
жоўты кляновы ліст
і зашклілася лёдам:
е й н ы!.. [3, с. 121].*

Каханне, якое ідзе ад эга і абмяжоўваецца стасункамі паміж эга і эга, гэта толькі цень сапраўднага пачуцця любові, безумоўнага і ўсеабдымнага. Ідэя такой любові ў тым ці іншым выглядзе прысутнічае ў самых розных філасофскіх і рэлігійных вучэннях. Пра вышэйшы аспект любові разважаў Платон, адзначаючы, што гэты феномен звязаны з прыгажосцю і мудрасцю, вядзе да “сапраўднай дасканаласці” і даруе неўміручасць [6, с. 30]. Прынцыпы любові сцвярджаюцца ў хрысціянстве: у апошняй пропаведзі Хрыста гаворыцца не толькі пра чалавечую любоў, але і пра боскую, да праяўлення якой у адносінах адзін да аднаго павінны імкнуцца людзі.

Шлях ад кахання да любові палягае праз пераадоленне асабовасці. Сапраўдная любоў узнікае не ад недахопу, а ад паўнаты, таму яе вектар звернуты не да сябе, а ад сябе – яна распаўсюджваецца на ўсё адразу і прадстаўляе сабой не столькі пачуццё, скіраванае на канкрэтны аб’ект, колькі ўнутраны стан чалавека, які не вызначаецца знешнімі фактарамі. Гэты асаблівы стан душы можна выразіць наступным пункцірам А. Разанава:

*Сад адтуляюць плотам.
А ён усё роўна
цвіце для ўсіх [3, с. 103].*

Здольнасць чалавека любіць непарыўна звязана з яго духоўным сталеннем, да тэмы якога часта звяртаецца А. Разанаў у сваёй філасофскай лірыцы. У вершах паэта гучыць матыў абсалютнай сувязі ўсяго жывога, увасабляецца ідэя адзінства чалавецтва, якому належыць раскрыць у сабе боскі пачатак і спраўдзіцца ў якасці “сонцалюдзей”:

*На даляглядзе, у самым канцы пакручастай доўгай дарогі, – сонца,
а на дарозе, ва ўсю яе даўжыню, – мы, людзі...
Калі мы лічым адно аднаго па пальцах – нас шмат,
калі мы лічым адно аднаго па душах – нас мала:
нам яшчэ трэба ўбачыць у іншых сябе, у сабе – нябёсы, у нябёсах – сонца, а ў сонцы –
сонцалюдзей [3, с. 292].*

Такое асэнсаванне сутнасці чалавека пакідала ўсё менш месца каханню асабовасцяў з прыналежнай яму драмай, таму любоўная лірыка А. Разанава абмяжоўваецца невялікай колькасцю вершаў пераважна ранняга перыяду, а таксама знаходзіць увасабленне ў паэмах 70-х гадоў. Дарэчы, у “Паэме адпушчэння” паэт дае такое апісанне каханню:

*Як агнявіца чорная – каханне:
зняможса цела, перапаліць кроў,
аслепіць розум, прывідаў населіць
у сны,
а сны абярне ў рэчаіснасць...
І памяці пазбавіць, і замкне
у сферы без канца і без пачатку [5, с. 31].*

У далейшай творчасці А. Разанаў усё радзей звяртаецца да любоўнай тэматыкі. На прыкладзе гэтых больш позніх твораў бачна, што духоўныя інтэнцыі беларускага паэта суадносяцца з вышэйшымі аспектамі кахання – гэта пачуццё пазаасабовае, безумоўнае, усяленскае:

*На заінелым трамвайным акне
хтось напісаў:
“Я кахаю”.
Усе пазіраюць на свет
праз гэтыя словы [3, с. 99].*

Сам А. Разанаў у адным са сваіх інтэрв’ю так выказаўся пра суадносіны кахання і любові: “Каханне для мяне... Яно растворанае. Яно прысутнічае ва ўсім. Каханне тады набывае нейкі ўзор і вартасць, калі яно сумяшчаецца, супадае з такой з’явай, якая называецца любоў. Каханне – гэта калі блізка. Любоў – гэта калі прысутнічае ўся рэчаіснасць. У мяне гэтыя паняцці спалучаныя. Любоў, ведаеце, яна ўсё ўбірае ў сябе. Мы яшчэ, безумоўна, недастаткова любім, недастаткова здзяйсняем самі. Калі будзем любіць дастаткова, тады і будзем здзяйсняцца самі” [7, с. 7].

Такім чынам, інтымная лірыка А. Разанава прадстаўлена абмежаванай колькасцю любоўных вершаў, якія сустракаюцца пераважна ў ранняй творчасці паэта. Надалей тэма кахання ўсё болей набывае філасофскае гучанне, адбываецца эвалюцыя поглядаў паэта ў разуменні пачуцця ад асабовага да ўсеабдымнага. А. Разанаў звяртаецца да вышэйшых аспектаў кахання, здольнасць чалавека любіць звязвае з яго духоўным сталеннем.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Баханькоў, А. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А. Баханькоў, І. Гайдукевіч, П. Шуба. – Мінск : Парадокс, 1998. – 414 с.
- 2 Разанаў, А. Адрэджэнне. Вершы / А. Разанаў. – Мінск : Беларусь, 1970. – 48 с.
- 3 Разанаў, А. Танец з вужакамі : Выбранае / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с.
- 4 Разанава, Г. “Вецер галініць і лучыць імены” : [гутарка / размаўляла Ларыса Цімошык] / Г. Разанава // Звязда. – 2022. – 6 снежня (№ 239). – С. 11.
- 5 Разанаў, А. Каардынаты быцця. Паэмы / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1976. – 96 с.
- 6 Мир и Эрос : Антология философских текстов о любви / Ред. Р. Подольный. – М. : 1991. – 335 с.
- 7 Разанаў, А. Паэзія заўжды выходзіць за пэўныя межы... : [гутарка / запісала Аляксандра Кужэльная] / А. Разанаў // Літаратура і мастацтва. – 2021. – 10 верасня (№ 36). – С. 7.

The article examines the intimate lyrics of A. Ryazanov. It is argued that poems devoted to love themes are presented in a limited number and are found mainly in the author's early work. It shows how the poet's views evolve in understanding the feeling of love, which in the artistic and philosophical system of A. Ryazanov becomes a kind of spiritual reference point.